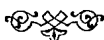

խել, — երբեմն աւելի համառօտելով՝ եւ մեկնելով՝ ասորի բնագիրը՝ ենք։ Բայց ասորիք առ ցանցառ գէպեր են, որոնց ոմանք ալ թերեւս աւելի իրաւամբք խմբագրուին վերագրելու եւ քան նախնական թարգմանութեան։ Ինքնին յայտնի է վերջապէս որ այն ասորի ձեռագիրն, որմէ հայն թարգմանուեցաւ, սներք տեղ տարբերութիւններ այժմու ծանօթ ասորի ձեռագիրներէն, եւ թէ այս տարբեր ընթերցմունք շատ անգամ աւելի ճիշդ ու ընտրելի են քան ասորի ձեռագրացը։ Բայց ասոնց վրայ չենք ուզեր հօս խօսել, վասն զի յընթացք քննութեան շատ անգամ առթիւ եղաւ եւ կ'ըլլայ յիշատակելու զասոնք, եւ վասն զի մեր հաստատութեան կից ծանօթութեանց մէջ կրճարաւ այս եւ այլ նման կէտերն ինքնին տեսնուի։

Այստեղ կը կնքուի գրութեան հայ թարգմանութեան լեզուին նկատմամբ մեր գիտութեան թիւնքն, վասն զի այսչափ իսկ բաւական է որոշ գաղափար մը ստանալու համար թարգմանութեան լեզուն ու նկարագրին եւ նաեւ կրճած փոփոխութեանց վրայ, որոնց վրայ է նոյն իսկ խելուն։ Այժմ պիտի անցնինք մեր վերջ հանած հետեւութեանց երկրորդ կէտին, այն է թարգմանութեան ժամանակն ու հաւանական թարգմանիչը քննելու։

(Շարունակելի)

Հ. Յ. Տ.

Կ Ե Ն Ս Ա Պ Բ Ա Վ Ա Ն

Բ Ժ Ի Ծ Ի Տ Օ Ր Թ, Ս Ե Ր Վ Ի Զ Է Ն Է Ֆ Է Ն Տ Ի

Միգի հայ բժշկաց երկրագոյնն եւ նշառաւորը, Տօթթ. Սերովիէն էֆէնտի, է՝ մին այն հազուագիւտ անձնաւորութիւններէն, որք իրենց անմահ գործերով առճայլին ժամանակակից պատմութեան մէջ իտեւամբ պիտի ժառանգեն ընդարձակ եւ ունեւատ եղեր։

Սիսապարեան եւ աւելի բժշկական գործունէութեամբ յոգնած 19^{րդ} դարու հայ բժշկութեան զարգացումն եւ կենդանի փառքն եղող այս աննման բժիշկը, երբ իր կենաց 78ներդ տարեգարծը կ'ողորունէ այսօր, իւր առողջ ծերութիւնն հիացումս գրաւելով, բաւական փափաք մը ինձ կ'ազդէ գծել իւր համառօտ կենսագրութիւնը, իշարգանս՝ իւր բժշկական այն մեծ համբաւին, որ արդէն փառաւոր յաղթանակներով 53 տարիներու պատկանելի կոչու մը բոլորած է. առանց սակայն Յորելեան հանդէսի, եւ ի պատիւ՝ դարուս հայ բժշկական

հաստատութեանց գլուխ Գործոցն եղող իւր այս պատուական Մանկութեան, որ ընդ հուպ յիշնամայ հնութիւն մը կ'ունենայ, եւ որք ընդիւր քարոզութեանց եւ ազդու պատեւներուն ամբողջ սերունդներ երախտապարտ են եւ պարտաւոր։

Տօթթ. Սերովիէն էֆէնտի, որոյ անունը վաթնօրի ժամանակներէ Սերովիէն էֆէնտի յիշատակուած Բառաբնէն՝ մէջ արդէն մեծ տեղ մը ունի, ծնած է Վ. Պոլսոյ Գումգարու թաղը, 1815 թուականին Նոյեմբեր ամսուն մէջ, եւ այսօր կը թեւակոխէ իւր 79ներդ տարին։ Իւր բուն անունն է Սերովիէն Վիլիէն, որ կիսուելով կամ համառօտուելով, պատահական միացմամբ Սեր եւ Վիլիէ բառերու՝ եղած է՝ Սերովիէն։¹

Իւր պապերը, Փոքր Ասիոյ հնագոյն գաղթականներէն, շատոց Պոլսոյ հաստատուած մեծահարուստ սեղանաւորներ են եղեր. իւր հայրը համարաւոր իւրիշ մըն է եղեր, ընկեր եւ գործակից Պէդճեան իւրիշ Յարութիւն ափրային, եւ կը կրուի եղեր Յարութիւն Վալ Վիլիէն։

Այս Էֆէն, հայր բարի եւ իմաստուն, թէեւ ոչ ուսումնական, բայց ջերմ ուսումնասէր, մեծապէս հոգ տարած է կրթութեան իւր զաւակաց, որոնց եօթներորդն էր Սերովիէն, եւ կը կենդանացըներ իւր համանուն վեցերորդ եղբայրը վաղաժող։

Սերովիէն իւր նախնական ուսումները, այսինքն մայրենի լեզու, կրօնք եւ պատմութիւն, առաջին անգամ կը սորվէ Գումգարուի մէջ, Տեր Մերոփայ քահանայի ժամանակ եղող Յարութիւն անուն վարժապետէ մը, բայց յետոյ Գումգարուէն հրեան Սերովիէն պատճառաւ իսկիւտար Ենէնի Մահալէ թաղը փոխադրուելով, Սերովիէն կը սկսի յաճախել նոյն թաղի Ս. Վարպետ եկեղեցւոյ հին դպրոցը, ուր դաստատու կ'ունենայ Տեր Եփրեմ անուն քիչ շատ ուսումնական քահանայ մը՝ որ բոլոր ինչ վարժարանին ալ գիտնալով ֆրանսերէն կը սկսի սորվեցունել անոր։

Սերովիէն ուշիմ եւ խելացի պատանեակ՝ հաղիւ 12 կամ 13 գարուններ տեսած՝ հայերէն քերականութիւն եւ կրճածգիտութիւնը մեծ

¹ Օր օրինակ՝ Կան. Ժ. «... որ սուր երջնու եւ սուր վրայէն փի. Ասոր «... որ երջնու իւր օրի եւ վրայէ վրայէ թիւն անուրէնութեան, եւ նմաներ,»

¹ 880 Vapereau: Dictionnaire universel des Contemporains, 5e Edition, Paris 1888, էջ 1661—1662. Սերովիէն անունը հեղինակը համարուի մեծ եւ անունը ֆուտա Փոլսոյ, որ իւր հայր Սերովի Վալպի կենդանացը Տօթթ. Սերովիէն էֆէնտի յուրիւր 1840ին, ներքեւ à mon très cher Ami, Ser. Vicien զը գրէր, փոխանակ Séropé Viédian.

ջանիւ ուսանելով հանգերձ, կը շարունակէր սորվիլ ֆրանսերէնը, քաղտ իւր հօրմէն՝ որ աւելի իւր տղոց Յունարէն ելլէիս սորվիլը կ'աղէր։ Սերովքէ իւր դասընկերներուն միշտ առաջինը, քիչ ատենի մէջ այնպէս յառաջադիմութիւն կ'ընէր, որ ամենուն գովեստներուն եւ

շատ շանցած՝ կը թողուն Իսկիւտարը եւ կը փոխադրուին Ղալաթիա, ուր մեծանուն եղբեան պատուելոյն տանը մօտ բնակելով, Սերովքէ ալ կը սկսի իւր դասերն այս անուանի հայկաբանին հետ շարունակել։ Սորվիլ լաւապէս գրաբար շարադրութիւն, պատմութիւն, աշ-

ՅՕԹԹ. ՍԵՐՈՎԻՔԷՆ ԷՓԷՆՏԻ

համակրութեան կ'արժանանար։ Երուսաղէմայ Պօղոս պատրիարքը Պոլիս քանուկով, օր մը կարապետ պատրիարքին հետ Ս. կարապետի դպրոցն այցելութեան գացած պահուն, կը բնէ Սերովքէն, եւ անոր առած պատասխաններուն պնչափ կը համի, որ իւր գոհութիւնն հրապարակաւ յայտնելով, բոլոր աշակերտներուն մէջ անոր Պահպանի մը կ'ըսէ. պատրիարքի մը Պահպանիէն աւելի մեծ մրցանակ մը կ'ընար ըլլալ այն ատեն աշխատասեր տղուն համար։

Խարհագրութիւն, քիչ մը խալիբէն եւ յունարէն, ինչպէս նաեւ ֆրանսերէն ընզու, զոր խօսողը գրեթէ մատով կը ցուցընեն եղբր այն ատենները։

Բաց ի իւր անման եղեկեանէն, ուսումնասէրն Սերովքէ 1830ի առկները բարեպատեհութիւ դասառու կ'ունենայ նաեւ Թարիզու École Polytechniqueէն եկած գիտնական ֆրանսացի մը՝ որու երկար ատեն աշակերտելով, շատ բան կը սորվի, մանաւանդ ֆրանսերէն ընզուն

կատարելապէս, եւ ուրիշ օգտակար գիտութիւններ:

Սակայն Սերովբէի սրտին մէջ տակաւ բժշկական արուեստի ուսման համար մասնաւոր տէր մը կը սփսբ արծարծել. 19 տարեկան էր, երբ արդէն գրեթէ ուսումնաւարտ Պոլսոյ մէջ, ստղեկան ֆրանսերէն, իտալերէն եւ յունարէն լեզուներու, չկրնալով գտնել որեւէ սապարելզ մը յարմար իւր ճաշակին եւ կրթութեան, կ'որոշէ վերջապէս պարսպել բժշկութեամբ, որուն համար թողլով իւր հայրենիքը, 1834ին վերերը, ընկերակցութեամբ Սինապեան Գասպար պէյն եւ իտալացոյն Սարանտիի, որ յետոյ ոչ նուազ քան զինքն Նշառուոր բժիշկեց եղան Պոլսոյ մէջ, առագաստաւոր նստով մը կ'ուղեւորի Մարսիիա՝ փարիզ երթալու համար:

Քանի՜ դժուարութիւններ խոշնդոտան եղան արգեօք իրեն, եւ քանի՜ անգամներ արդեօք լալ սկսաւ յաճողութեամբ անգլիէն, մինչեւ որ աշտակելով իւր տաժանական ճամբորդութիւնէն, յաջողեցաւ վերջապէս արձանագրուիլ փարիզու բժշկական համալսարանը, որուն առաջին հայ ուսանողն ինքն եղաւ եւ երկրորդը Սինապեան:

Հինգ տարի շարունակ անվճար ուսնաւորութեամբ շարունակելով իւր ուսանողութիւնը փարիզու բժշկական համալսարանին մէջ, 1839ին կը փոխադրուի Խալիս, իւր ուսումն աւարտելու Իիզայի բժշկական համալսարանը, որ այն տանն ամենէն համբաւորն էր եւ գերազատուր:

Տարի մը յետոյ 1840ին Սերովբէ վիշենեան փառաւոր քննութեամբ իւր ուսանողական ընթացքն աւարտելով, կը վկայուի բժիշկ պատկաւոր (diplômé) Իիզայի համալսարանէն, եւ նոյն տարւոյ վերջը դարձնալ վերադառնալով փարիզ, երկու տարիի չափ անուանի Բրօֆ, Ռէյնէ եւ Բրօֆ. Սիվեալ միդախտաբաններուն հիւանդանոցին մէջ, կը պարապի փղափշ (voies urinaires) հիւանդութեանց մասնաւոր ուսումնասիրութեամբ:

Ներտասարդն Տօթմ. Սերովբէ վիշենեան ալ մօտ էր փայլելու. իւր հաստատուն հմտութեամբ, եւ բժշկական անբարդատելի յառաջադիմութեամբ, շատ կանուխէն կը սկսէր նա մեծ անուն մը ստանալ, փարիզու մէջ իսկ գնահատուելով Օսմ. Գասպան ձնուանի Իշէիս փաշայէն, մեծն Ֆուատ եւ Ալի փաշաներէն՝ որք այնչափ սիրեցին զինքն յետոյ, եւ միջցին ղայն յառաջ, որպէս վայել էր միշտ ճշմարիտ տաղանդի տէր, փայլուն սպագայ խոտաղող հմտաւ եւ կարող բժիշկ մը:

1842ին թողլով փարիզը, քիչ մը տանն ալ Անգղիա եւ Խալիս ձնալէն յետոյ, բժիշկ վիշենեան հազիւ 27 տարեկան, կը դառնայ Պոլիս եւ այն տաննի սակաւաւոր հայ բժշկաց, ծերունի Մանուէլ Հաշիեանի, Միքայէլ Բեանէնի եւ պլոյց համեստ իմբակին մէջ, իբրեւ, փարիզեան նոր բժիշկ նշանաւոր տեղ մը գրաւելով, շուտով, կը սկսի բարձր գիշը մը ունենալ եւ «Սերովբէն» անուամբ ճանցողիկ մայրաքաղաքին ամենազգի երեւելիներէն:

Տօթմ. Սերովբէնի հետ ծիծաղ առաւօտ մը կը ծագէր հայ բժշկութեան, պայծառ արեւ մը մանաւանդ ճանկաստանի ընդհանուր բժշկութեան, որ ցայն վայր բժիշկ կամ լաւ եւս հելիմ անունը կրող շաղկապի իտալացիներու եւ բախտախնդիր հրեայներու կողմ տգիտութեան ողբալի մենաշնորհն եղած էր, նոր կենդանութիւն մը կը զգնետր, նոր օրինաւորութիւն մը եւ պատիւ կը տանար շնորհիւ այն լուրջ հմտութեան զոր Տօթմ. Սերովբէն էֆէնտի ուներ իւր արուեստին մէջ: Իսկ հզօր ճարտարութեամբ, Կ. Պոլսոյ հին բժշկութիւնն հիմն ի վեր կը տապալէր, ծիծաղելի դրութիւնները կը չքացունէր, ծմումած սովորութիւնները կ'անհետացունէր եւ ռիսերիմ թշնամոյ կատաղութեամբ կը հալածէր ու կը սպաննէր բժշկական անուան եւ պատուոյ նախափն երող շաղկապիութիւններն եւ իմաստակութիւնները, նորանոր գաղափարներու, գեղեցիկ օրէնքներու եղական հեղինակ մը հանդիսանալով. ինչ փառաւոր դարձ, ինչ փայլուն սկզբնաւորութիւն:

Հատ շանցած՝ իւր բարձր արժանիքը Կոյսերական կառավարութիւնէն գնահատուելով, բարձրագոյն Տրամանաւ կ'անուանի բժշկապետ Կ. Պոլսոյ սպարապետի Դրան:

1846 թուականին Կալթթա - Սերայի բժշկական վարժարանն իւր դռները բանալով անոր, կը յանձնէ իրեն նոր դաս մը բժշկական ուսմանց, Օրինական բժշկութեան (médecine légale) ամենափափուկ ճիւղը, որ առաջին անգամ՝ կ'աւանդուէր վարժարանիս մէջ, առաջին ֆրիբուրդ ունենալով գիտական Սերովբէն էֆէնտի:

Իւր ընձանի պերճախօսութեամբ, փիլիսոփայական եւ իրաւագիտական բարձր հմտութեամբ, փրօֆ. Սերովբէն էֆէնտի շարունակեց այս ճիւղը գրեթէ անընդհատ 30 տարիի չափ, եւ իբրեւ օրէնսգէտ բժիշկ մեծ հանճար եւ ճարտարութիւն ցոյց տալով օրինական բժշկութեան փափուկ խոյրերներուն մէջ, մինչեւ իսկ

ուսումնական խորհրդոյ, իւր իսկ նախաձեռնութեամբ եւ առաջարկութեամբ յաղողած է ազգ. հիւանդանոցին մէջ հաստատել երկրագործական վարժարան մը, որոյ համար այն օտենի գերագոյն ժողովոյ ուղղած մէկ նամակը, հրատարակուած արդէն հիւանդանոցի պատմութեան մէջ, պատմական մեծ կարեւորութիւն մը ունենալով, կ'արտայայտէ հոս ամբողջովին: Ահա ասիկայն:

“Ազգային գերագոյն ժողովը սուրբ Փրկչի հիւանդանոցին մէջ չորս տարիէ (1849) ի վեր ազգին աղքատ որբ ու անաւերունչ աղաքը կրթելու ձեռք զարկած է: Այս մարտապիտակն ու ազգասիրական ձեռնարկութեան, նպատակը նոյն ստուապեալ մանկանց ապագայ վիճակին լաւութիւնն է: Իրենց արված այժման կրթութիւնը նախապատրաստութիւն մըն է եւ ոչ անմիջապէս այս վիճակին հասնելու միջոցը: Այս միջոցը արհեստ մը կամ այն սորվելած գիտութեանց գործադրութիւնը միայն կրնայ ըլլալ: Ուսումնական խորհուրդը մտածելով որ նոյն աղայոց ապագայ վիճակը պատրաստելը ազգային գերագոյն ժողովին բարի նպատակը արդիւնաւորէն է, խորհեցաւ եւ պատշաճ դատեց որ անոնց մէջէն յարմարագոյնները ընտրելով, երկրագործութեան ամէն օգտակար սեռերը անոնց սորվեցնելու հոգ տար՝ իրով վարժարանէն իւրեւնէն ետքը արհեստ մը ձեռքերնին ունենալով կարող ըլլան իրենց ապրուստ ձարելու եւ վերադնն խնդրութեան մէջ չեղնալուն: Յայտնի է որ երկրագործութեան արհեստին մէջ կը պարունակի, պարտիզպանութիւն, այգեգործութիւն, մշակութիւն, կենդանաբանութիւն, մետաքսագործութիւն, շերտաւորութիւն, եւն, որոնք իւրաքանչիւրն ալ զատ զատ գլխաւոր արհեստներ եւ հետեւաւոր պարտաւոր դուռներ են: Ասոնք սորվեցնելու համար՝ երկրագործական գլխաւոր դասատուն արդէն Ուսումնական խորհուրդը իւր կողմէն կը ներկէ, անոր վարձքին ալ հոգը իւր վրան առնելով, այսինքն առանց ազգին բռն մ'ըլլալուն: Ուստի իր այս օգտակար դիտաւորութիւն ձեր մեծապատուութեան ծանուցանելով, անոր գործադրութեանը համար ձեր հաւանութիւնը շնորհանքից կը խնդրէ

Ի դիմաց ուսումնական խորհրդին
Խորհրդադէպ Ս. Վիլէյնսն:”

Հիւանդանոցի երկրագործական վարժարանը երկու տարի միայն տեւեց, եւ չկրնալով սովալ նորանոր ծակքերու՝ գոցուեցաւ ի մեծ

ցաւ ազգին՝ որ իւր գժաղդը որբերուն համար կը նախատեսէր քաղել անկէ մեծ օգուտներ: Տըքթ. Սերփիլէն էֆէնտի իրաւամբ պարտաւոր եմք համարել մէկ ամենամեծ բարիքաւոր մեր հիւանդանոցին, որ դեռ կարած է կարտ շատ բարեկարգութեանց, եւ որոնց վրայ Սերփիլէն էֆէնտի իւր կենաց երեկոյն մէջ իսկ չէր դադարեր բնաւ խորհել եւ մտածել, իրաւոյս եւ քաջալեր լինելով առ այս երիտասարդ հայ բժիշկներուն:

Այսպիսով չի լինար սակայն Տըքթ. Սերփիլէն էֆէնտի կարողութիւնները, իրեւ մեծ բժիշկ, հմուտ յունարէն, լատներէն, ֆրանսերէն, իտալերէն, թրքերէն եւ մայրենի լեզուաց, բաց ի իւր պատմական, խմատասիրական եւ քաղաքագիտական նուրբ, խորին հմտութիւններէն, որով Ալի եւ Ֆուատ մեծանուն փաշայներուն եւ այլ երեւելի օսմ. նախարարաց համակրութիւնն եւ մտերմութիւնը վայելած էր, եւ Օսման, Աղաթոն, Կ. Վարժապետեան, Միսաքեան, Զօրայեան անգլագական հանձարները զարմացուած է եւ գերած: Տըքթ. Սերփիլէն էֆէնտի ունի նաեւ գրական տաղանդ. գրող-բժիշկ մը եղած է նա, եւ առաջին հայ գրող-բժիշկը գարուս:

Բժշկական թերթերու մէջ հմտալից գրութիւններ եւ 1866ի Gazette medicale d'Orienti մէկ ֆուլթոն աստիք վրայ ընտիր խորհրդագրութիւններ հրատարակելով հանդերձ, ազգային թերթերու եւ հանդեսներու մէջ ալ կ'երեւար շատ անգամ, բժշկական տեսութիւններու եւ ընտանի առողջապահական դասերու ամենալաւ խմբագրութեամբ եւ այլ ընտիր յօդաւորութեամբ, զորս երկար կը լինէ յիշատակել հոս մեզ մի:

Իւր ամէնէն հոյակապ գործն է Մակհորու շոնիւնը, այսինքն՝ ինչպէս կը գրէ ինքը, “Մակհանց ինտիմաթիւնան յորտի բնախն, Բադայիսիւն ինտիմաթիւն հրապարակէ, ո՞ր հրատարակած է գրեթէ կէս դար յառաջ՝ 1844 թուականին: Գիւրիմանց պարզ ոճով գրուած ընդարձակ եւ գեղեցիկ դասագիրք մըն է այս առողջապահական, կամ լաւ եւս, ինչպէս կ'ըսէ Ռ. Յ. Պերպերեան,՝ հարց եւ մարց համար աւետարան մը, որ ըստ թէեւ Սերփիլէն էֆէնտիի հետեւողութիւն օտար հեղինակներու, բայց առհայտ զրոյժ կը կրէ եւ է յարմար ճիշդ մեր ընտանի կեանքին: Գարուս առաջին հայ - մանկատա-

՝ ՅԱ՝ “Գրք” Բանաստեղծութիւն Ռ. Յ. Պերպերեան, էջ Դ:

ծուծութիւնն է այս, եւ առաջինը միշտ պիտի մնայ, յանմահ յիշատակ իւր մեծանունն հեղինակին, որ բաշխական ասպարիզին սեմոյց մըայ հազիւ կրնաս, իւր կէտ նպատակին ըբաւ ամէն բանէ առաջ՝ հայ մանկանց առողջութիւնը, հայ մանկանց երանութիւնը, եւ հայ որդեց երջանկութիւնը։ Ուրիշ առիշ մըրապահելով՝ գծել ընգարձակ տեսութիւն մը այս յոյժ շահեկան աշխատութեան վրայ, կը բաւականանամ ներկայացունելով հոս միայն անոր յառաջաբանը, որ գործին ամբողջութեան գաղափարը կրնայ տալ մեզ։

«Առաջինայ գիրք» որ կատարելութիւն առնելու համար հմուտ ձեռքի կարօտ է, իր մեծամեծ թերութիւններով մեծ պիտանութիւն ունի ազգին հիմակուան վիճակին նայելով։»

«Ասանկ տալոյց համար գրման հրահանգի մը՝ շատ տարիներէ ի վեր ազգին քաջայաւուրթեան նախանձաւորները եւ մերք ալ մինչեւ հիմայ կարող անձերէ սպասելով՝ Պէ գիտնալով որ ասոր կատարելագոյնը դուրս ելլալու դեռ ժամանակի կարօտ եմք, առ այժմ քանի մը բարեկամաց յորդորանքը յօժարեցանք եղածին չափ մեկ հատ մը յօրինել, մինչեւ որ Աստուած մեզի կատարելագոյնը շնորհէ։»

«Մեզի ծանօթ լեզուներուն մէջ ասոր ընտիրները շատ հեղինակներէ մինչեւ մեր օրը տպած խիտ շատ եւ կերպ կերպ գտնովելով՝ անոնց մէկը թարգմանելու ձեռք զարնելնք ոչ, կարծեմ աշխատութիւնը մեզի թեթեւ ըլլալէն զատ, մինչեւ հիմա շատնց ալ դուրս ելած չ'լլար։»

«Բայց ասոնց մէջն մեկ հատ մը շիգրուայ որ մեր ազգային վիճակին ու միանգամայն իմ գրութեանս յարմարութիւն ունենայ։ Ուստի ասոնց մէկն ալ թարգմանել չուզելով, մեզմէ գրել յօժարեցանք, բայց միշտ մեզի առաջնորդ բունելով՝ հին ու նոր օրինաւոր հեղինակները, ինչպէս Պղատոն, Լըք, Ռուսօ, Տէստամ, Հալլէ, Նիւֆլան, Տօնէ, եւ այլն, որոնց շատ տեղ ալ անուանին յիշած եմք։»

«Եւ յուսամք որ մեր այս բազմութիւնի հեղինակութիւնը հասարակութեանը հաճելի կըլլայ։»

«Հասարակութեանը կրնամ. վասն զի գիտուններն ու հմուտները ամէն բան գիտնալով, ասանկ բանի մը կարօտութիւն չունին, ուստի մեր գրածն ու աշխատութիւնը անոնց համար չէ, ասեկ կը յուսամ որ գիտնալով մեր նպատակը անոնք ալ շնն արհամարհելու մեր ազգասիրական մէկ սկիար աշխատութիւնը։»

«Գիտեմ որ այս գործոյս մէջ անանկ բաներ կան որ պարտաւել ուղղող մարդիկ իրենց պարտաւանջը նիւթ կրնան բռնել. բայց ոմոնք ամէն ալ՝ մարդկային անիրողելի սրխամաշքերէն զատ՝ դիտմամբ եղած բաներ են։»

«Պարտաւելու դիտաւորութեամբ կարգացող մարդը պիտի գտնէ ասոր մէջ շատ տեղ կրկնաբանութիւն. բայց անանկ նիւթերու մէջ՝ որ հասարակութեան շատ անոնց՝ գաղափար չունին. ուստի այն կրկնութիւնները՝ վարժապետի մը համար տալուն պէս կրկնութիւններ են. որ աշակերտին միտքը այն գաղափարին սորվեցընելու համար մի եւ նոյն բանը քանի մը անգամ կը կրկնէ։ Նւ ասանկ կրկնութիւններ կը տեսնէ աւելի ուսումնական բաւերուն սահմաններուն վրայ, որ ընտել բառեր չըլլալուն համար առաջնորդ անգամ մը սահմանը սորվելէն ետքն ալ անձանթօք կը մընան։»

«Ասանկ պարտաւանջալ յանձնառու եղած եմ՝ գիրքս քիչ մը եկելէկ օգտակար ըլլալու համար։»

Իւր աշխատութեան մէջ որչափ համեստութիւն կը ցուցունէ Տգթ. Սերվիլէն էֆէնտի, եւ որչափ խնայհուութիւն, որով առաւել կը փայլի նա իւր ամբողջ գործերուն մէջ։

Իւր անթիւ գրութեւ աշխատութեան մէջն յիշատակութեան արժանի է նաեւ այն դամբաւ նական ճառը, զոր 1872ին արտասանած է Ֆրանսերէն, իւր հանձարի եղբօր Տգթ. Գասպար պէյ Սինապեանի գերեզմանին վրայ, եւ հրատարակած նոյն տարւոյ Gazette medicale d'Orient հոկտեմբերի թուոյն մէջ. Բնչ հանձար, Բնչ հմուտութիւն կը տրիւն այդ ճառին մէջ, որ ճառ լինելէ աւելի դաս մըն է այն պարտակաւորութեանց՝ զորս բոխչ մը իբրեւ մարդ՝ ունի առ լինելն եւ առ համարուեստ իւր, որ դամբանական լինելէ աւելի խառն արձան մըն է Տգթ. Սերվիլէն էֆէնտի անկընդ պայմանը եւ կրթութեան Տգթ. Սերվիլէն էֆէնտի իւր բազմութիւն գործերովը գնահատուած, արժանանալով եւ Օսմ. վեհապանի Պայսերայ բարձր գոհունակութեանց, վարձատրուած է Իֆլիւթի եւ Մէֆլիթի մեծ պատուանշաններով, եւ երբեմն ընտրուած անգամ Օսմ. Երեսկոյտի, յանձնադատ պատիւ հայ բաշխական գաւառն իւր վրայ։

Որ հայ բոխչն է որ այսչափ բեղմնաւոր կեանք մը կրնայ ներկայացունել պատմութեանս, ո՞ր հայ բոխչն է որ ունեցած է այսչափ բարձր պաշտօններ եւ մեծ գործեր, որոնց գեռ շատերը կը մրիպին սկար բոխչն։

Տօթ. Սերգիլէն էֆէնտի բժիշկ կրօնասէր, մղեռանդ սիրահար բարոյականի, ամուսնացած է կանաւի, պաշտելով սրտի անզուգական ընկերակցին մը, եւ եղած է բարի եւ աւուր չայր բարեկիրթ զաւանթերու եւ բարեկիրթ թոռներու:

Պաշտող իւր արուեստին, տպրած է եւ կ'ապրի կատարեալ պատուարութեամբ եւ անբասիր ուղղութեամբ, որ ոչ թէ մեծ, այլ ամենայեան բժշկի մը իսկ գլխաւոր յատկութիւնն էր լալու եւ առատահան խնամող որոյց եւ աղքատ հիւանդաց, անձնանուէր չայր մը եղած է իւր բազմաթիւ աշակերտաց, առանց խորութեան կրօնի եւ ազգութեան. հզօր ձեռնառեւ երիտասարդ բժշկաց, աննախանձ փափաքող անննց յուսաբարձութեան, միշտ վայելած է եւ կը վայելէ չայ եւ օտարազգի բոլոր բժշկաց երկրաշատ պատկառանքն եւ յարգանքը. անեցող բախտախնդիր շաղկապիւթեան եւ զաղեր թաւթեան, աններող կեղծաւորութեան եւ յետագրմական արարքներու, ճշմարիտ հասնարի եւ արժանեաց անկեղծ գնահատող եւ քայքայեղ եղած է. իրմէ վերը ծնող չայ բժշկաց գրեթէ մեծ մասին գովելի պաշտպանութիւնները եւ եւ մէկ քանիսն ալ համարաւն եւ գիրքին գրեթէ բոլորովն հեղինակ եղած է:

Ուսումնասէր եւ վաստակասէր, գեռ այսօր իսկ թէ եւ գրեթէ ութնամեայ, քաշուած բժշկական ասպարէզէն, բայց երիտասարդական աշխուժիւ եւ մտքի զարմանալի արթնութեամբ մեծ սիրով կ'ուսանի եւ կ'ուսուցանուի ինչ որ բժշկական նորութիւն է, ինչ որ բժշկական յատկաբարձութիւն է:

Խիստ, ամենախիստ՝ օրինաց գործադրութեան մէջ, եղած է միշտ լուր՝ արդարութեան եւ իրաւունքի ձայնին. ոչ բնաւ երկարաբան, միշտ լակնախօս, մէկ խօսքով մեծ ազդեցութիւններ ունեցած է երբեմն եւ բազմաբամ ունկնդրութիւններ իւր շուրջը բոլորած երեւելի ընկերութեանց մէջ: Գանձի քաղցր է ինձ լսել իւր խօսքերը, վայելել իւր անոյշ խօսակցութիւնը, որ շարունակ լի սիրուն մանրամասնութիւններով եւ զրոյցներով, կեանքի մեծ դասեր, պատուական իրաւանք կը պարունակեն. քանի քաղցր է ինձ օգտիլ իւր բազմամեայ բժշկական հետազոտութիւնէն, որ արդէն չոյսկապ էր եւ մեծ, մինչդեռ տակաւին ես ծնած իսկ չէի, եւ զիս ծնող մօրս բերանը կաթ կը հոտէր տակաւին վաճճ. Տօթ. Սերգիլէն էֆէնտի, որոյ դեռ նոր քաշուած կենդանագիրը, իրմէ իսկ նշուելով ու պատիւ կ'ունենամ ներկայացունել

չոս այսօր, ամենակարեւոր եւ խիստ հազուադէպ անձնաւորութիւն մըն է, նշանաւոր թուական մըն է նա չայ բժշկական պատմութեան 19^ր դարու. օրինակելի, հետեւելի պատուական անձնաւորութիւն մըն է. երիտասարդ բժիշկներ, աշակերտներ իսկ գեռ շատ կրնան օգտիլ անկէ:

Մարմնի մը ուրեմն որ թուրքիայ բժշկութեան վերածննդն եղող այս ազդեցիկ եւ մեծ բժիշկը, որ իւր երկու նշանաւոր բժիշկ-փեսայներուն, փրօֆ. Տօթ. խորատանձեան էֆէնտի եւ Տօթ. փշտիմալձեան փաշայի հետ գեղեցիկ երրեակ մը կազմելով արդի. չայ բժշկութեան պատիւը եւ շուքը կը յաւելու, ապրի, ապրի շատ եւ հասնի իւր հարկաւորաց տարիքը, այն կորովով եւ առողջութեամբ՝ որով ապրեցուտ նա 78 տարի:

ՏՕԹ. ՎԱՐՈՒՄ 8. ԹՈՐԻԱՍՏՈՒՍ

Իսկ. 12 Նոյնմբիս 1893:

ՄԱՅՆԱԲԱՐՈՍԱԿԱՆ

ԳՆԵՒ ԵՎ ՀՐԱՅՈՐԴԱՅԻՆԻՆԵՐ

8—15. Եւրոպական հրատարակութիւնը:

«Հանդիսին մէջ ընանցած ենք միշտ ծանօթացնել ընթերցողաց Եւրոպական հայագիտաց հայկական մասնաւորութեան, լեզուաբանութեան եւն նուիրած գրութիւններն թէ ամբողջական կամ ծայրագաղ թարգմանութեամբ նոյն գործերու եւ թէ գնե՛ համառօտ տեղեկութիւններն տալով անոնց վրայ: Եւրոպ. քանի մը քողերը կրնան շարունակութիւն նկատուիլ մեր նախընթաց թուերուն մէջ զետեղած մասնաբաժանական ակնարկներուն, եւ նպատակ ունին ծանօթացնել այս կամ անոնց առաջ վերջեր լոյս տեսած քանի մ'եւրոպական գրուածներ:

1. Առիթով ձեռնցած ենք արդէն՝ անգամ մը համառօտիւ ծայրագաղ ընել գաղղիացի A. Meillet հայագիտին՝ որ ծանօթ է ազգայնոյց նաեւ իւր ի կովկաս բրած ուսումնական ուղեւորութեամբ, լեզուաբանական մէկ փոքր գրութիւնն հայերէն այլեւայլ բառերու նկատմամբ: Հայագետն ոչ շատ ժամանակ յաւաք հրատարակած է ուրիշ փոքրիկ գրութիւն մ'ալ, որ նուիրուած է ամբողջովն հայերէն լեզուի ընդհանուր ձայնական օրինաց հետազոտութեան եւ քանի մը բառերու ստուգաբանութեան: Գրութիւնն «Հայկական Ցերեկաւ» ինքն, անուր կը կրէ, եւ է 15 էջ փոքրիկ

1 Տե՛ս ժամանորի «Հանդէս» Մօ. 1892, Թ. 5, էջ 142—147 եւ Թ. 7, էջ 205—208, Հմմտ. «Հանդէս» Մօ. 1891, Թ. 2, էջ 44: